

Rådet för skydd av kulturarv: delredovisning 1 mars 2025

Behov av beredskap för skyddet av kulturarv som myndigheterna har identifierat genom sitt arbete i rådet. Ku2023/00864, Ku2024/00322

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2025

Rådet för skydd av kulturarv: delredovisning 1 mars 2025: Behov av beredskap för skyddet av kulturarv som myndigheterna har identifierat genom sitt arbete i rådet. Ku2023/00864, Ku2024/00322.

Text: Ingen upphovsrätt

Bilder och illustrationer: Creative Commons licens CC BY där inget annat anges.

Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
1. Inledning	7
1.1 Uppdraget	7
1.2 Inriktning och avgränsning.....	8
1.3 Genomförande	8
1.4 Uppdrag till Riksantikvarieämbetet om åtgärder för ett stärkt civilt försvar 2025	9
2. Rådets arbete fram till idag	9
2.1 Rådets första år.....	10
3. Grundläggande utgångspunkter	10
3.1 Utgångspunkter	10
3.2 Sveriges åtaganden enligt Unescos Haagkonvention från 1954 ...	11
3.3 Nuläge inom kulturarvsområdet.....	12
4. Behov av beredskap för skyddet av kulturarv	13
4.1 Tydliga strukturer och samverkan.....	14
4.2 Grundläggande beredskapsarbete och kontinuitetshantering	15
4.3 Kompetensutveckling och stöd	15
4.4 Undanförsel av kulturegendom.....	17
4.5 Säkra magasins- och arkivlokaler	17
4.6 Skydd av digitala kulturarvsdata och information	18
4.7 Digitalisering för att säkra kulturarv.....	19
5. Rådets arbete framåt och avslutande reflektioner	20
Referenser	22

Sammanfattning

Det försämrade säkerhetsläget påverkar hela samhället. Vi ser hur attacker mot kulturarv används i modern krigföring för att undergräva trygghet och grundläggande värden. Att skydda kulturarv och säkerställa att museer, bibliotek och arkiv kan fungera även under kris eller krig är därför en viktig del av samhällets beredskap.

Mot denna bakgrund beslutade regeringen i februari 2024 att inrätta ett Råd för skydd av kulturarv. Uppdraget ska redovisas av Riksantikvarieämbetet i tre omgångar, och detta är den första av två delredovisningar där rådet identifierar och presenterar behov för att stärka skyddet av kulturarvet. Fokus ligger på frågor som ingen enskild aktör kan lösa ensam och där samverkan är avgörande. Denna redovisning ska inte ses som en heltäckande kartläggning av beredskapsbehoven och vid detta tillfälle redovisar rådet heller ingen färdig sammanvägning eller prioritering av de identifierade behoven.

Behov av beredskap för skydd av kulturarv

Många kulturarvsaktörer efterfrågar tydligare roller, ansvar och mandat inom beredskapsarbetet. Kulturarvsfrågor behöver integreras i befintliga samverkansstrukturer, vilket förutsätter att dessa är tydliga och tillgängliga. Rådet arbetar därför för att stärka kulturarvsfrågornas roll i beredskapsplaneringen på olika nivåer.

Rådet kan konstatera att ett väl underhållet och förvaltad kulturarv är mer motståndskraftigt vid kriser. Kulturarvsaktörer behöver därför arbeta systematiskt med riskanalyser, uppdaterade beredskapsplaner och kontinuitetshantering. Detta grundläggande arbete, som skapar en robusthet som gagnar både fredstida krishantering och beredskap för krig måste prioriteras av huvudmän, finansierare, beställare och förvaltare.

Det finns ett stort behov av generell kompetens om totalförsvar och beredskapsplanering. Dessutom efterfrågas praktisknära utbildningar om skydd av kulturarv liksom stöd för övningar. Rådet avser att bidra till att stärka kunskapsläget genom erfarenhetsutbyte och samordnade insatser för kompetensutveckling där det bedöms relevant.

Undanförsel av kulturarv regleras i lag och förordning och kräver noggrann planering samt en tydligare ansvarsfördelning. Rådet avser att ge prioritet åt frågan om undanförsel med målet att etablera en gemensam ambitionsnivå för skyddsåtgärden samt föreslå vidare insatser för att bidra till en effektiv planering.

Rådet konstaterar att säkra och väl underhållna lokaler utgör en grundläggande förutsättning för skyddet av kulturarvssamlingar. Det kan även finnas specifika frågor kopplade till beredskapsåtgärder där samverkan är värdefull, exempelvis utveckling av metoder och vägledning för förstärkt skydd i befintliga lokaler. För kulturegendom som planeras undanföras vid höjd beredskap krävs tillgång till magasin och transportmöjligheter. Rådet noterar att medel har avsatts och aviserats ur civilförsvarsbudgeten under 2025, 2026 och 2027 för att utveckla sådana resurser.

Digitala samlingar är sårbara för cyberattacker och annan påverkan. Det finns behov av redundanta system, långsiktig backup, lagring av kopior på geografiskt separerade platser samt förstärkt cybersäkerhet. Rådet konstaterar att det redan idag finns tydliga tecken på en pågående hybridkrigföring varför skyddet av digitala samlingar och kulturarvsinformation behöver vara en central del av arbetet med att skydda kulturarvet i Sverige.

Rådet betonar vidare att digitalisering av prioriterade delar av de analoga samlingarna samt kulturhistoriska byggnader och miljöer är viktiga men resurskrävande beredskapsåtgärder. Dessa behöver fortsatt stöd för förbättrad samordning och metodutveckling.

Avslutningsvis noterar rådet att en stor del av arbetet med beredskap och kontinuitetshanteringen vilar på de förvaltande aktörerna. Mycket kompetens finns hos olika kulturarvsaktörer men också inom myndigheter med olika ansvarsområden. För att effektivisera arbetet är kunskapsspridning och erfarenhetsutbyte avgörande. Rådet har en central roll i att säkerställa att befintlig kunskap når alla aktörer.

1. Inledning

Det försämrade och oförutsägbara säkerhetsläget påverkar hela samhället. I konflikter runt om i världen ser vi hur kulturarv attackeras, förstörs, plundras eller utnyttjas för att undergräva människors trygghet och samhällets grundläggande värden. Att skydda kulturarv och säkerställa att verksamheter vid exempelvis museer, bibliotek och arkiv kan upprätthållas även under kris eller krig är därför en viktig del av samhällets beredskap.

År 2022 beslutade regeringen om en ny struktur för att stärka krisberedskapen och det civila försvaret. Syftet är att underlätta samverkan genom att tydliggöra de olika aktörernas roller och mandat. Kulturarvsområdet omfattas inte av denna struktur, och det saknas utpekade beredskapsmyndigheter.

Mot bakgrund av behovet av samordning, tydligare ansvarsfördelning samt stärkt samverkan och kunskapsläge, beslutade regeringen våren 2024 att inrätta ett Råd för skydd av kulturarv.

1.1 Uppdraget

Uppdraget att bilda ett Råd för skydd av kulturarv tilldelades Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Kungliga biblioteket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, länsstyrelserna och Statens fastighetsverk. Förutom dessa myndigheter ska en representant från de centrala museimyndigheterna eller stiftelsemuseerna, de regionala museerna samt Svenska kyrkan erbjudas plats i rådet.¹

Rådet ska vara ett forum för samverkan, kunskaps- och erfarenhetsutbyte samt för sammanvägning och prioritering av identifierade behov av beredskapsåtgärder för skyddet av kulturarv i Sverige. Rådets syfte ska vara att bidra till en effektiv beredskapsplanering för skydd av samlingar av kulturarv samt kulturhistoriskt värdefulla fastigheter och miljöer i Sverige.

Riksantikvarieämbetet ska vara sammankallande i rådet och utföra de administrativa uppgifter som arbetet i rådet föranleder.

Riksantikvarieämbetet ska senast den 1 mars 2025 och den 1 mars 2026 till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) **redovisa de behov av beredskap för skyddet av kulturarv som myndigheterna har identifierat genom sitt arbete i rådet**. Denna rapport utgör den första delredovisningen.

¹ [Uppdrag att bilda ett råd för skydd av kulturarv - Regeringen.se](#)

En slutlig redovisning ska lämnas av Riksantikvarieämbetet senast den 18 december 2026.

1.2 Inriktning och avgränsning

Detta uppdrag till Riksantikvarieämbetet innebär att redovisa de beredskapsbehov som myndigheterna identifierat genom sitt arbete i rådet.

Redovisningen fokuserar på behov som rådet anser viktiga och som har diskuterats under det första verksamhetsåret. Detta med utgångspunkt i rådets möjligheter att, genom samverkan samt kunskaps- och erfarenhetsutbyte, bidra till en effektiv beredskapsplanering för skydd av kulturarvet.

Redovisningen ska därför inte ses som en heltäckande kartläggning av beredskapsbehoven inom kulturarvsområdet. I denna första delrapportering redovisas ingen inbördes prioritering och uppdraget omfattar inte kostnadsberäkningar.

1.3 Genomförande

De beredskapsbehov som beskrivs i redovisningen har identifierats och diskuterats inom ramen för rådets arbete. Underlaget bygger även på tidigare analyser av beredskapsbehov inom kulturarvsområdet, bland annat material som Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet och Kungliga biblioteket, i samverkan med flera andra aktörer, tog fram till MSB under 2022–2023. Dessa insatser resulterade i rapporterna *Civilt försvar mot 2030 - ett totalförsvar i balans* och *Framåtanda – en prioritering av åtgärder för att stärka det civila försvaret*. Även den utredning som genomfördes inför bildandet av Rådet för skydd av kulturarv har utgjort referenspunkt.²

Inför denna delredovisning har rådet även prioriterat dialog med civilsamhällets aktörer inom kulturarvsområdet samt med organisationer som representerar enskilda arkiv och det allmänna biblioteksväsendet.³ Ytterligare dialoger med aktörer utanför rådet kommer att fortgå under hela uppdragstiden.

² Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2022; Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2023; Riksantikvarieämbetet, 2023.

³ Dialog har förts under december–januari 2024–25 med: Sveriges Hembygdsförbund, Arbetlivsmuseernas samarbetsråd, Byggnadsvårdsföreningen, Blue Shield Sweden, Svensk biblioteksforening, Svenska Arkivförbundet, Näringslivets Arkivråd samt Föreningen Sveriges länsarkivarier.

1.4 Uppdrag till Riksantikvarieämbetet om åtgärder för ett stärkt civilt försvar 2025

Riksantikvarieämbetet har genom regleringsbrev för budgetåret 2025 fått i uppdrag att vidta särskilda åtgärder för att stärka skyddet av kulturarv genom beredskapsplanering avseende evakueringsmagasin och säkra transporter.⁴ Syftet är att utveckla och stärka det civila försvaret och därigenom bidra till en högre samlad förmåga inom totalförsvaret. För detta ökade myndighetens anslag med 19 miljoner kronor under 2025. Regeringen har i budgetpropositionen för 2025 (prop. 2024/25:1) meddelat att anslaget kommer att fortsätta öka under 2026 och 2027 med 26 respektive 39 miljoner kronor, för samma ändamål.

Eftersom en av rådets uppgifter är att fungera som ett forum för sammanvägning och prioritering av identifierade behov av beredskapsåtgärder för skyddet av kulturarv i Sverige, kan rådets arbete också vara utgångspunkt för Riksantikvarieämbetets arbete med detta uppdrag. Rådets medlemmar har även uppmanats att inkomma med förslag till Riksantikvarieämbetet på förmågehöjande åtgärder i enlighet med det syfte som anges i regeringsuppdraget.

Riksantikvarieämbetet ska till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) redovisa genomförandet av uppdraget om åtgärder för ett stärkt civilt försvar senast den 22 februari 2026.

2. Rådets arbete fram till idag

Myndigheter och övriga medverkande organisationer deltar i rådets arbete inom ramen för sina befintliga ekonomiska resurser och ansvarsområden.

Riksantikvarieämbetet är sammankallande och ansvarar för de administrativa uppgifter som följer av rådets arbete. Rådet har inget eget kansli eller en egen webbplats. Rådets parter ansvarar för att sprida information om rådets arbete till sina respektive målgrupper genom sina egna kanaler.

Rådet inriktar sig på frågor som kräver samverkan och som ingen enskild aktör kan lösa på egen hand. Även om rådet saknar eget beslutsmandat, har dess parter tillgång till olika styrmedel – ekonomiska och juridiska såsom föreskrifter eller allmänna råd – samt andra verktyg som kan bidra till en effektiv beredskapsplanering.

⁴ [Regleringsbrev 2025 Myndighet Riksantikvarieämbetet](#)

2.1 Rådets första år

Rådet har hittills sammanträtt fyra gånger. Vid första mötet presenterade respektive organisation sitt arbete med att främja beredskapsplanering inom kulturarvsområdet. En central fråga var hur rådet ska arbeta och vilken roll som rådet har i relation till de ingående parternas befintliga beredskapsarbete.

Vid följande möten diskuterades behov och prioriteringar, vilka varierar utifrån verksamheternas ansvarsområden. Rådet kom överens om att komplettera behovskartläggningen genom dialog med representanter för det civila samhällets aktörer. Vid det senaste mötet diskuterades de behov och insikter som följde av dialogerna samt vad som bör lyftas i den kommande delredovisningen.

För att stödja rådets arbete har en beredningsgrupp etablerats, bestående av sakkunniga från de organisationer som ingår i rådet. Beredningsgruppens syfte är att bistå med underlag för rådets arbete. Hittills har gruppen genomfört sex digitala möten.

Kommunikation med rådets målgrupper, vilka är offentliga, privata och det civila samhällets aktörer som förvaltar eller arbetar med kulturarv eller beredskapsfrågor som är viktiga för kulturarvet i Sverige, utgör en central del av rådets arbete.

Den 10 december 2024 genomfördes exempelvis ett digitalt *Forum för skydd av kulturarv* med 110 yrkesverksamma inom kulturarvsområdet som deltagare. Under mötet höll MSB och Riksarkivet presentationer om planeringsprocessen inom det civila försvaret respektive beredskapsplaneringen inom arkivområdet.

För att lyfta kulturarvets betydelse för samhällets beredskap deltog rådet på Folk och Kultur 2025 med programpunkten *Skydd av kulturarv – en viktig del av Sveriges civila beredskap*.

3. Grundläggande utgångspunkter

3.1 Utgångspunkter

Det är regeringens bedömning att ett väpnat angrepp mot Sverige inte kan uteslutas, varför en krigssituation ska utgöra den dimensionerande grunden för beredskapsplaneringen. Detta framgår av regeringens inriktning för civilt försvar 2025–2030.⁵ Arbetet med att stärka samhällets civila beredskap, som innefattar både krisberedskap och civilt försvar, bidrar samtidigt till att förstärka den

⁵ Regeringskansliet, 2024.

ordinarie krisberedskapen. Därmed skapas en robusthet som gagnar både fredstida krishantering och beredskap för krig.

Ett användbart underlag för beredskapsplaneringen inom kulturarvsområdet utgörs av en hotbildsanalys utförd av Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) med titeln *Hoten mot kulturarven: en analys av aktörsdrivna hot mot kulturarv i Sverige*. Analysen visar att hotbilden är omfattande och rymmer olika typer av hot, vilka kan delas in i fyra huvudkategorier: fysisk förstörelse, stöld, cyberhot och påverkan. Rapporten understryker att hotbilden är föränderlig och att hoten kan realiseras både under fredstid, i gråzonsläge och i krigstid.⁶ Cyberattacker och informationspåverkan är exempel på pågående hot som redan påverkar kulturarvsområdet.

En viktig utgångspunkt är också att kulturarv sedan 2023 är med på MSB:s lista över viktiga samhällsfunktioner som är nödvändiga för att säkerställa samhällets grundläggande behov, värden och säkerhet. Den viktiga samhällsfunktionen kulturarv avser förmågan att samla in, skydda och bevara det materiella, immateriella och digitala kulturarvet och dokumentation av kulturarvet samt upprätthålla verksamheter vid museer, bibliotek och arkiv.

3.2 Sveriges åtaganden enligt Unescos Haagkonvention från 1954

Sverige har anslutit sig till Unescos konvention om skydd av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt, allmänt kallad 1954 års Haagkonvention, samt dess två tilläggsprotokoll. Konventionen med protokoll utgör en betydande del av det folkrättsliga skyddet av kulturegendom och medför åtaganden för de anslutna länderna. I Sverige involverar dessa åtaganden flera aktörer inom rådet.

Konventionens bestämmelser har till stor del införlivats i svensk lagstiftning och utgör en del av det juridiska ramverket för beredskapsplanering inom kulturarvsområdet. Sveriges åtaganden enligt konventionen uppfylls främst genom bestämmelser i följande lagar och förordningar:

- 1, 18a 20a, 20b, 25 §§ i totalförsvarets folkrättsförordning (1990:12),
- 1–2 §§ i lagen (2014:812) om skydd för kännetecknen i den internationella humanitära rätten,
- lagen (1992:1402) om undanförelse och förstöring,
- förordningen (1993:243) om undanförelse och förstöring,
- 4 kap. 15a §, 9 kap. kulturmiljölagen (1988:950)
- 6 § lagen (2014:406) om straff för vissa internationella brott.

⁶ McWilliams & Olsson, 2024.

Föreskrivna beredskapsåtgärder för skydd av kulturegendom

Enligt artikel 3 i Haagkonventionen åtar sig länderna att i fredstid vidta förberedelser för att skydda kulturegendom från förutsägbara konsekvenser av en väpnad konflikt. Detta åtagande förstärks i det andra protokollets artikel 5, som innefattar beredskapsåtgärder såsom planering för undanförsel av flyttbar kulturegendom samt skydd av kulturegendom på plats.

Svensk lagstiftning reglerar undanförsel genom lagen (1992:1402) och förordningen (1993:243) om undanförsel och förstörelse. Enligt 2 § i förordningen ansvarar vissa myndigheter för att planera undanförsel av arkivhandlingar, böcker, konstverk samt natur- och kulturhistoriska föremål inom sina respektive ansvarsområden. Dessa myndigheter inkluderar de nio centralmuseer som har myndighetsstatus, Riksarkivet, Kungliga biblioteket och Riksantikvarieämbetet. Länsstyrelserna har enligt 3 § i samma förordning ansvar för att planera undanförsel inom sina län i de fall det inte omfattas av 2 §.

Svenska kyrkan har ett utpekat ansvar att vidta de beredskapsförberedelser som krävs för vård och underhåll av kyrkliga kulturminnen under höjd beredskap (4 kap. 15 a § kulturmiljölagen). Utöver detta saknas specifik lagreglering avseende skydd av kulturegendom på plats, oavsett om egendomen är fast eller flyttbar.

Detta åtagande är dessutom mer omfattande än undanförsel, vilket i praktiken endast är möjligt för en begränsad del av de mest prioriterade samlingarna. Enskilda aktörer med förvaltningsansvar har till uppgift att säkerställa en trygg förvaring och långsiktigt bevarande av sina samlingar. Deras arbete är dock ännu inte utformat för att hantera väpnat angrepp som det yttersta hotet.

3.3 Nuläge inom kulturarvsområdet

Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina våren 2022 och det försämrade säkerhetsläget blev en väckarklocka för kulturarvsområdet. Även om många kulturarvsaktörer redan hade beredskapsplaner, var dessa huvudsakligen inriktade på fredstida hot. Sedan dess har medvetenheten om riskerna kopplade till det försämrade säkerhetsläget ökat markant, liksom behovet av planering och åtgärder.

Kulturarvsmyndigheterna och andra aktörer har utvecklat stödmaterial och spridit kunskap för att stärka beredskapsarbetet inom sina ansvarsområden.⁷ Det stora engagemanget märks tydligt i den höga efterfrågan på utbildningar och aktiviteter inom området. Regionalt har länsstyrelserna sedan 2022 arbetat med att i enlighet

⁷ Se t. ex Riksarkivet: [Arkiv och beredskap](#); Kungliga biblioteket: [Bibliotek och beredskap: Ett växande engagemang bland biblioteken – Kungliga biblioteket – Sveriges nationalbibliotek – kb.se](#); Riksantikvarieämbetet: [Riskhantering och katastrofberedskap | Riksantikvarieämbetet](#)

med 1954 års Haagkonvention identifiera och märka ut kulturegendom med det internationella kännetecknet för kulturarv – den blåvita skölden. Vid årsskiftet 2024/2025 hade 8 av 21 länsstyrelser ansökt och därefter fått tillstånd att använda emblemet för sammanlagt 433 kulturendomar.

Sverige har på många sätt ett bra utgångsläge för vidareutvecklat beredskapsarbete, med tillgång till tillförlitlig information och historiskt källmaterial – grundförutsättningar för både demokrati och beredskap. Arkiv, bibliotek, museer och civilsamhällets organisationer spelar en central roll i detta, både i vardagen och vid kriser.

Samtidigt framhåller många kulturarvsaktörer och förvaltare att de står inför en pressad ekonomisk situation. Trots stort engagemang och hög medvetenhet kring skyddet av kulturarv innebär detta arbete svåra prioriteringar och utmaningar. För många aktörer är uppgifterna nya, resurskrävande och komplexa, och i vissa avseenden råder oklarhet kring roller och ansvar.

4. Behov av beredskap för skyddet av kulturarv

En av uppgifterna för Rådet för skydd av kulturarv är att fungera som ett forum för sammanvägning och prioritering av identifierade beredskapsåtgärder för skyddet av kulturarv i Sverige. Det är ett pågående arbete för rådet att samla in, diskutera och prioritera behov av åtgärder där rådet kan ha en roll och bidra till en effektivare beredskapsplanering.

Behoven som beskrivs nedan har identifierats av rådet som viktiga och har under året diskuterats utifrån rådets möjligheter att genom samverkan, kunskaps- och erfarenhetsutbyte bidra till ett mer effektivt beredskapsarbete.

Behoven har analyserats utifrån fyra centrala perspektiv kopplade till ansvarsförhållanden, med särskilt fokus på rådets möjligheter att bidra till ett stärkt beredskapsarbete:

- Vad kan rådet bidra med?
- Vad kan de ansvariga myndigheterna göra?
- Vad behöver enskilda kulturarvsaktörer sköta på egen hand?
- Vad faller utanför allas ansvarsområden och behöver lyftas till regeringen?

4.1 Tydliga strukturer och samverkan

Många kulturarvsaktörer och förvaltare lyfter fram behovet av tydligare roller, ansvar och mandat inom beredskapsarbetet. Den myndighetsreform för civilt försvar och krisberedskap som trädde i kraft 2022 syftar till att stärka samhällets motståndskraft vid kriser och ytterst i händelse av krig. Samtidigt är strukturerna för samverkan och det civila beredskapsarbetet fortfarande under utveckling på nationell, regional och lokal nivå.

För att kulturarvsfrågor ska integreras i beredskapsarbetet är det viktigt att i så stor utsträckning som möjligt använda redan befintliga samverkansstrukturer. Detta förutsätter dock att strukturerna är tydliga och tillgängliga för berörda aktörer.

Inom det civila beredskapssystemet finns samordning på flera nivåer genom det så kallade geografiska områdesansvaret – lokalt, regionalt, högre regionalt (civilområden) och nationellt. Kommunerna har en central roll i den lokala samordningen, medan länsstyrelserna ansvarar för att samordna och inrikta krisberedskapsarbetet inom sina geografiska områden, både före, under och efter en kris.

Kulturarvsaktörers delaktighet saknas ofta i den regionala och lokala samverkan kring totalförsvaret. Däremot finns flera initiativ till samverkan mellan olika kulturarvsaktörer för att hantera kriser och katastrofer på en mer eller mindre operativ nivå.

På nationell nivå saknas området kulturarv i den formella beredskapssektorstrukturen varför området får avsevärt större svårigheter att behandla beredskapsfrågor än vad som annars skulle varit fallet. Försvarsberedningen har påtalat behovet av utpekade beredskapsmyndigheter på kulturarvsområdet.⁸

Rådet ser ett behov av att stärka och förtydliga samverkansstrukturer som stöd för kulturarvsaktörerna. Rådet avser därför arbeta för att stärka kontakterna mellan olika aktörer. Genom att lyfta kulturarvsfrågornas betydelse för det civila försvaret kan rådet även verka för att kulturarvsaktörer inkluderas i beredskapssamordningen på kommunal, regional och statlig nivå.

⁸ Kraftsamling: inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret. Ds 2023:34. [Kraftsamling - Regeringen.se](https://www.regeringen.se/kraftsamling)

4.2 Grundläggande beredskapsarbete och kontinuitetshantering

Beredskapsarbetet för krig bygger på en stabil grund. För kulturarvsförvaltare kan det exempelvis innebära ordning och reda i samlingarna, riskanalyser, prioriteringar och uppdaterade planer för att hantera kriser. Även utbildning, övningar och regelbundet underhåll stärker motståndskraften. Ett väl underhållet och förvaltad kulturarv är bättre rustat mot olika typer av hot.

Riskhantering för kulturarv har tidigare främst fokuserat på fredstida hot, men det förändrade säkerhetsläget kräver nu att kulturarvsförvaltare även beaktar nya, mer oförutsägbara hot och utvecklar sin beredskapskompetens. Kulturarvsförvaltare behöver även samverka med länsstyrelsen och kommunen för att hålla sig uppdaterade om geografiska förutsättningar och den aktuella lägesbilden.

Kontinuitetshantering

Kulturarvsorganisationer och kulturarvsförvaltare som arkiv, bibliotek och museer har viktiga uppgifter som behöver kunna upprätthållas även under samhällsstörningar. Det kan innebära att säkerställa tillgång till information, kunskap och kulturella upplevelser samt fortsätta insamlingsarbetet även i kris och krig. Därför behöver kulturarvsinstitutioner arbeta med kontinuitetshantering, inklusive identifiering och prioritering av samhällsviktig verksamhet, riskanalys och planering för krigsorganisation.

Rådet kan konstatera att det grundläggande samlingsförvaltnings-, kontinuitetshanterings- och beredskapsarbetet är avgörande för ett resiliert kulturarv och behöver genomföras av aktörerna själva. Det är resurskrävande och kräver prioritering från huvudmän, finansörer och uppdragsgivare.

Samtidigt bör befintlig kunskap tas tillvara för att undvika att uppfinna hjulet på nytt. Vissa aktörer har behov av mer kompetens som andra organisationer och myndigheter besitter. Rådet spelar här en viktig roll, se kap. 4.3.

4.3 Kompetensutveckling och stöd

Det finns ett mycket stort behov av kompetensutveckling inom beredskapsarbetet på alla nivåer och inom samtliga verksamhetsområden. Behoven sträcker sig över samtliga sakområden som beskrivs i rapporten, men har sammanställts här. Efterfrågade ämnesområden inkluderar generell kunskap om:

- Totalförsvaret och beredskapsplanering
- Hotbilder och scenarier
- Kontinuitetshantering

- Risk- och sårbarhetsanalys
- Krigsorganisation
- Informationspåverkan och medie- och informationskunnighet
- Informations- och cybersäkerhet

För dessa områden, finns omfattande material från MSB, Myndigheten för psykologiskt försvar och andra aktörer, men det kan behöva göras lättare att hitta och eventuellt anpassas efter olika målgrupper.

Inom kulturarvsområdet efterfrågas särskilt kunskap och praktisk utbildning om:

- Metoder för att skydda icke-flyttbart kulturarv, såsom byggnader, byggnadsanknuten konst och samlingar och föremål *in situ*
- Undanförelse, restvärdesräddning och föremålshantering

Utöver utbildning finns ett stort behov av erfarenhetsutbyte, god praxis och övningar för att stärka beredskap och förmåga. Behovet av målgruppsanpassat stöd är stort, det kan handla om att sammanställa det omfattande och diversifierade material som redan finns till ett mer lättillgängligt och praktiskt rådgivningsmaterial.

Många aktörer efterfrågar specifikt stöd för att prioritera vilka föremål som ska skyddas, omhändertas, undanförelse eller evakueras först. Urvalet behöver göras i god tid och dokumenteras tydligt som en del av organisationens katastrofplanering.

Rådet konstaterar att behovet av vägledning kring prioritering och urval är stort, men att det varierar mellan olika områden. Därför bedöms det mest ändamålsenligt att myndigheterna i rådet utvecklar stöd och vägledning utifrån sina respektive ansvars- och verksamhetsområden, i den utsträckning det bedöms relevant.

Vissa frågor kring kompetensutveckling är områdesspecifika och hanteras bäst inom respektive område. Myndigheterna i rådet ansvarar, i varierande grad, för att erbjuda stöd inom sina respektive verksamhets- och ansvarsområden. Samtidigt finns många gemensamma behov inom kulturarvsområdet, vilket öppnar upp för bred samverkan och gemensamma initiativ.

Rådet avser att fortsätta bidra till att stärka kunskapsläget inom kulturarvsområdet genom erfarenhetsutbyte, delning av information om pågående insatser och stödmaterial mellan organisationerna, samt samordnade kompetensutvecklings- och kommunikationsinsatser där det är relevant.

4.4 Undanförsel av kulturegendom

Undanförsel av egendom av ”stor historisk eller kulturell betydelse” regleras i lagen (1992:1402) och förordningen (1993:243) om undanförsel och förstöring. Erfarenheter från andra världskriget, då undanförsel planerades och genomfördes i Sverige, visar att det är en komplex uppgift som kräver noggrann planering i god tid.⁹ Åtgärden medför risker och kommer att vara möjlig enbart för en mindre del av kulturarvet.

Både nationella och regionala aktörer har framfört behovet av att klargöra roller, ansvar och avgränsningar. På regional nivå ansvarar länsstyrelsen för att planlägga undanförsel inom länet. Länsstyrelsernas samordning av uppdraget i länen är en förutsättning för andra regionala aktörers beredskapsarbete och behöver därför prioriteras. Vid kontakter med Länsstyrelsen lyfts otydligheter i lagstiftningen kopplade till planläggningen, vilket försvårar arbetet. De efterfrågar därför föreskrifter och vägledning.

Rådet avser att ge prioritet åt frågan om undanförsel, med målet att etablera en gemensam ambitionsnivå för skyddsåtgärden. Utifrån denna ambition kan rådet, vid behov, föreslå ytterligare insatser – såsom utredningar, författningsändringar eller andra åtgärder – för att bidra till en effektiv planering.

4.5 Säkra magasins- och arkivlokaler

Långsiktig förvaltning av kulturarv

Ändamålsenliga, säkra och väl underhållna lokaler är grundläggande för skyddet av samlingar och föremål. Frågan om säkra lokaler är central för alla aktörer som förvarar samlingar, både ur ett allmänt perspektiv och i relation till beredskap. Samtidigt uppger många aktörer att resursbrist försvårar möjligheten att leva upp till gällande krav och standarder.

Arbetet med att utveckla dessa frågor, exempelvis genom samordningsmöjligheter, sker huvudsakligen inom respektive område (till exempel bibliotek, arkiv, museer) och på olika nivåer – statligt, regionalt och lokalt.

Rådet är enigt om att säkra lokaler utgör en grundläggande förutsättning för skyddet av kulturarvssamlingar och noterar att det, kopplat till långsiktigt säkra lokaler, kan finnas specifika frågor kopplade till beredskap där samordning kan behövas – frågor som därför kan bli aktuella för rådet att arbeta vidare med.

⁹ Legnér, 2022

Inventering och förstärkt skydd av befintliga byggnader

Vid kris eller krig kommer majoriteten av samlingar behöva skyddas på plats i befintliga lokaler, såsom utställningar, magasin eller arkiv. Vissa av dessa byggnader är även kulturhistoriskt värdefulla, vilket gör det särskilt viktigt att säkerställa deras bevarande. Detsamma gäller monument och offentlig konst, som också behöver kunna skyddas på plats efter bästa förmåga.

En åtgärd aktörer kan vidta redan nu är att inventera och analysera sina lokaler ur beredskapsperspektiv och planera omplacering av samlingarna så att de mest skyddsvärda placeras i de säkraste utrymmena. En sådan analys kan identifiera sårbarheter och ligga till grund för en långsiktig plan som möjliggör säkerhetshöjande åtgärder vid kommande underhåll eller investeringar.

Flera kulturarvsaktörer har påpekat behovet av stöd eller vägledning för att göra detta arbete. Frågan har diskuterats inom rådet, och rådet anser att ett sådant stöd kan vara värdefullt, förutsatt att det är användbart för flera olika aktörer inom kulturarvsområdet.

Undanförelmagasin

Inför eller under krig kan undanförel av prioriterade delar av samlingar bli aktuell. För att denna skyddsmetod ska fungera effektivt krävs noggranna förberedelser under fredstid, inte minst genom att säkra lämpliga undanförellokaler.

Det kan läggas till att det även saknas evakueringslokaler för tillfällig evakuering av samlingar eller inventarier i händelse av katastrofer som översvämning eller brand, där hela samlingen kan behöva lämna den ordinarie platsen.

Rådet noterar att de medel ur civilförsvarsbudgeten som under 2025 avsätts för skydd av kulturarv är avsedda för beredskapsplanering avseende evakueringsmagasin och säkra transporter. Riksantikvarieämbetet är ansvarig för att ta fram en plan för att omsätta medlen i förmågehöjande åtgärder. Detta kommer att ske i samverkan med flera aktörer inom rådet.

4.6 Skydd av digitala kulturarvsdata och information

Det digitala kulturarvet behöver skyddas mot både cyberhot och fysiska hot mot hårdvara. Digitala samlingar är sårbara för attacker som kan leda till att data raderas, förstörs eller manipuleras. I samband med pågående hybridkrigföring har flera kulturarvsaktörer drabbats av cyberattacker som orsakat omfattande skador

och långvariga konsekvenser. Ett välkänt exempel är att British Library utsattes för en ransomwareattack 2023, med långtgående påverkan på verksamheten.¹⁰

Därför är det avgörande att säkerställa informations- och cybersäkerhet, exempelvis i form av redundanta system, långsiktig backup och lagring av kopior på geografiskt separerade platser för att minimera riskerna. För att upprätthålla säkerheten krävs även en motståndskraftig IT-infrastruktur, i detta ingår en stabil elförsörjning och redundant internetanslutning.

Det finns behov av att stärka beredskapen för att säkerställa insamling, bevarande och tillgång till samlingar. I ett läge av höjd beredskap är det avgörande att Sverige har tillgång till tillförlitligt och oförvanskat källmaterial. Arkiv, bibliotek och andra verksamheter förvaltar samhällsviktig information som utgör grundläggande byggstenar för både kulturell och samhällelig kontinuitet, särskilt i krissituationer.

Cybersäkerhet utgör en stor utmaning för många aktörer. Som en följd av diskussioner inom rådet om gemensamma lösningar för säkerhetskopior av samlingsdatabaser, har Riksarkivet meddelat att de under våren 2025 kommer att kunna erbjuda museer och andra kulturarvsaktörer möjlighet att deponera säkerhetskopior av digitalt material av mindre omfattning som en backup till verksamhetens ordinarie system.

Rådet konstaterar att det digitala kulturarvet utgör en växande del av det samlade kulturarvet och att skyddet av detta är en central del av det övergripande skyddet av kulturarv i Sverige.

4.7 Digitalisering för att säkra kulturarv

Digitalisering av särskilt skyddsvärd information samt unika samlingar och objekt kan fungera som en beredskapsåtgärd, då det säkerställer bevarandet av information även om det fysiska materialet skulle skadas eller förstöras. Dessutom bidrar det till att upprätthålla tillgängligheten till materialet även vid kris eller krig.

Som beredskapsåtgärd för kulturhistoriskt värdefulla fastigheter och miljöer utgör högkvalitativ 3D-dokumentation ett värdefullt verktyg, både för att bevara kunskap och underlätta återuppbyggnad vid en katastrof. EU-kommissionen rekommenderar att alla medlemsländer senast 2030 dokumenterar samtliga riskutsatta kulturmiljöer samt hälften av de mest besökta.¹¹ I dagsläget har Sverige inte påbörjat något samordnat arbete för att uppfylla rekommendationen.

¹⁰ British Library, 2024.

¹¹ Europeiska kommissionen, 2021.

MSB har tidigare uttryckt sitt stöd för detta behov men påpekar att medel inte kan avsättas enbart inom det civila försvaret, eftersom en del av uppgifterna utgör en del av den ordinarie verksamheten och inte endast syftar till att förbereda för höjd beredskap och krig.¹²

Det finns, sammantaget, stora behov av digitalisering av prioriterade delar av de analoga samlingarna och kulturhistoriska byggnader och miljöer som en beredskapsåtgärd. För att stärka detta arbete behövs ökade resurser, förbättrad samordning och fortsatt metodutveckling. Rådet avser att fördjupa diskussionerna kring dessa frågor, inklusive de utmaningar och möjligheter de innebär, för att tydliggöra hur rådet bäst kan bidra till en effektiv samverkan.

5. Rådets arbete framåt och avslutande reflektioner

Rådet för skydd av kulturarv utgör en viktig plattform för samverkan, kunskapsdelning och erfarenhetsutbyte samt för sammanvägning av behov av beredskapsåtgärder för skyddet av kulturarv i Sverige. Vid behov kan rådet initiera gemensamma insatser för kompetensutveckling samt driva frågor som kräver vidare utredning, utveckling eller vägledning.

Rådet har stora möjligheter att bygga broar mellan de olika kulturarvsområdena, mellan större och mindre aktörer inom sektorn samt till andra viktiga samhällsfunktioner. Framåt avser rådet att vidareutveckla arbetsformer och metoder i syfte att effektivisera och tydliggöra samarbetet. Rådet kan även förtydliga samverkansstrukturer, öka kunskapen om kulturarvets betydelse för det civila försvaret samt verka för att kulturarvsaktörer tydligare inkluderas i beredskapsplaneringen.

Ansvar för det grundläggande beredskapsarbetet och kontinuitetshandlingen vilar till stor del på enskilda aktörer. Det är dock viktigt att inte uppfinna hjulet på nytt. Mycket kompetens finns redan hos myndigheter och enskilda kulturarvsaktörer. Genom att främja erfarenhetsutbyte och dela information om pågående insatser och stödmaterial underlättas kunskapsöverföringen aktörer emellan.

Utöver stärkt samverkan finns behov av resurser för beredskapsarbetet. Resursbehov för skydd av kulturarv har tidigare lyfts av MSB i rapporterna *Civilt försvar mot 2030 - ett totalförsvar i balans* och *Framåtanda – en prioritering av*

¹² Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2022.

*åtgärder för att stärka det civila försvaret.*¹³ De behov och de kostnadsberäkningar som togs fram kvarstår.

Samtidigt betonar rådet vikten av att säkerställa samordning och resurssättning för åtgärder för det MSB kallar ”grundläggande finansiering” – det vill säga nödvändiga mindre investeringar och personalresurser. Detta inkluderar exempelvis personal som krävs för att genomföra åtgärder samt arbeta med analys, planering, kontinuitetshantering, säkerhetsskydd och samordning av övningar och utbildning.

Rådet lyfter även fram behovet av åtgärder och infrastruktur för att säkerställa skyddet av kulturarv på plats – det vill säga byggnader, icke-flyttbara kulturarvsobjekt och samlingar som inte undanförs – samt för att skydda det digitala kulturarvet från både cyberhot och fysiska hot.

¹³ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2022; Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2023.

Referenser

- British library. 2024. *Learning lessons from the cyber-attack. British library cyber incident review.* <https://www.bl.uk/home/british-library-cyber-incident-review-8-march-2024.pdf> (2025-02-25)
- Europeiska kommissionen. 2021. *Commission recommendation of 10.11.2021 on a common European data space for cultural heritage. C(2021) 7953* [European Commission Recommendation of 10.11.2021 on a common European data space for cultural heritage C\(2021\) 7953 final – European Heritage Hub](#)
- Legnér, Mattias. 2022. *Skydd av kulturarv: Kunskapsöversikt på uppdrag av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Riksantikvarieämbetet.* Uppsala universitet. [Skydd av kulturarv : Kunskapsöversikt på uppdrag av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Riksantikvarieämbetet](#) (2025-02-25).
- McWilliams, Anna & Olsson, Sofia. 2024. *Hoten mot kulturarven: En analys av aktörsdrivna hot mot kulturarv i Sverige.* Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) [Hoten mot kulturarven – En analys av aktörsdrivna hot mot kulturarv i Sverige](#) (2025-02-25).
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. 2022. *Civilt försvar mot 2030 – ett totalförsvar i balans.* [Civilt försvar mot 2030 - ett totalförsvar i balans : slutredovisning av regeringsuppdrag \(Ju2022/01209/SSK\)](#) (2025-02-25).
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. 2023. *Framåtanda – en prioritering av åtgärder för att stärka det civila försvaret : slutredovisning av regeringsuppdrag (Fö2023/01000)* [Framåtanda – en prioritering av åtgärder för att stärka det civila försvaret : slutredovisning av regeringsuppdrag \(Fö2023/01000\)](#) (2025-02-25).
- Regeringskansliet. 2024. *Inriktning för civilt försvar 2025–2030.* (Regeringsbeslut Fö2024/02054) [Inriktning för civilt försvar 2025–2030 - Regeringen.se](#) (2025-02-25).
- Riksantikvarieämbetet. 2023. *Förutsättningar och former för ett nationellt kulturskyddsråd: Redovisning av regeringsuppdrag Ku2023/00471.* [Förutsättningar och former för ett nationellt kulturskyddsråd : redovisning av regeringsuppdrag Ku2023/00471](#) (2025-02-25).

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET